

oltárán. Angol nyelvű csúcsképzéseket szervezünk és kínálunk a nemzetközi piacon a jobb diákoknak, akik nagyobb ösztöndíjban részesülnek és oktatásuk jövedelmező az egyetem számára. A vállalkozó egyetemet ma elsősorban a nagy nyereséggel kecsegtető vállalkozások érdeklik, s nem az állampolgárok ügyei. A holland tudástársadalmat vizionáló csel nem vált be, s immár ellenünk fordult.

A diákok támogatására sem számíthatunk. A hitelek, a teljesítményfüggő ösztöndíjak és a sanyarú munkaerőpiaci kilátások béklyóiban vagy éppen a fogyasztói életstílus csábításától megbabonázva vergődnek. Miért volna bennük együttérzés az igényes oktatóval, aki akadályokat állít fel a diplomához vezető útukon, mindenféle szellemi kitérőkkel lassítja a létfontosságú kreditek megszerzését? Amikor a menedzsment elővette a diákokat, és eladósodott, a munkaerőpiacra függesztett szemmel szerződéses teljesítményeket nyújtó, jól bejáratott gépeket csinált belőlük, a kisujjunkat sem mozdítottuk. Így azután nekik is igazuk van.

És most itt állunk mi mind: gyáva nyulak, koldusok, kisstílv tolvajok és kollaboránsok. Együtt, de mindannyian egyedül nézünk szembe a Farkassal.

A HALDOKLÓ EGYETEM

THE SLOW DEATH OF THE UNIVERSITY

The Chronicle of Higher Education, 2015. április 6.

Néhány évvel ezelőtt egy kiváló technikai felszereltségű, nagy ázsiai egyetem büszke elnöke körbevezetett intézményében. Ahogy az egy ennyire jelentős személyiségnek dukál, két sötét öltönyös és napszemüveges, tagbaszakadt ifjú testőr kísérte, akik akár kalasnyikovokat is rejtegethettek a zakójuk alatt. Miután befejezte lírai ömlengését fényes új üzleti főiskolájáról és korszerű menedzsment-kutató intézetéről, rövid szünetet tartott, hogy túláradó dicséretem szavakba önthessem. Én viszont azt a megjegyzést kockáztattam meg, hogy egyetemen kritikai tanulmányoknak nem látom semmiféle jelét. Mosolyogva nézett rám, mintha legalábbis azt kérdeztem volna, évente hány doktori fokozatot ítélnék oda rúdtáncból, majd kissé mereven ennyit mondott: „Megjegyzését figyelembe fogjuk venni.” Azután előhúzta a zsebéből a legújabb technológia egyik remekét, felpattintotta s néhány kurta koreai szót mondott bele. Talán azt, hogy „végezzetek vele”? Egy fél futballpálya hosszúságú limuzin gurult elő, az elnök és a testőrei beültek és elhajtottak. A távolodó autó után nézve azon morfondíroztam, mikor fogják végrehajtani a kivégzésre vonatkozó parancsot.

Éz Dél-Koreában történt, de bolygónk szinte bármelyik pontján megtörténhetett volna. Fokvárostól Reykjavíkiig, Sydneytől São

Paulóig mindenütt zajlik az az esemény, amelynek súlya a maga módján semmivel sem marad el a kubai forradalométól vagy Irak lerohanásától. Az esemény az egyetemnek mint a humanista kritika helyszínének a kiszenvédése. Az egyetemeken, amelyeknek Nagy-Britanniában már 800 évre visszanyúló története van, mint elefántcsonttoronyokon szokás gúnyolódni, s e vádban mindig volt némi igazság. Csakhogy az a távolság, amelyet az egyetemek maguk és a társadalom között teremtettek, lehetett ösztönző is, fékező is, de mindenképp lehetőséget adott arra, hogy elgondolkodjanak annak a társadalmi rendnek az értékein, céljain és érdekein, amely túlságos hévvel bonyolódik bele rövidtávú gyakorlati ügyeibe ahhoz, hogy önkritikára is alkalma legyen. Ez a kritikai távolság ma világszerte szinte semmivé zsugorodik, mert az egykor Erasmust és John Miltont, Einsteint és a Monty Pythont kibocsátó intézmények leteszik a fegyvert a globális kapitalizmus rideg prioritásai előtt.

Mindezt többnyire jól ismerik az amerikai olvasók, hiszen a vállalkozó egyetem mintapéldája Stanford és az MIT volt. Ami viszont Nagy-Britanniában bekövetkezett, az nem más, mint amit – az amerikai gazdag oktatási magánszektortól összevetve – gazdagság nélküli amerikanizálásnak mondhatnánk.

A folyamat immár az angol nemeség hagyományos képezdeiben, Oxfordban és Cambridge-ben is zajlik, pedig az itteni kollégiumokat a bőkezű alapítványok évszázadokig megóvták a nagyobb gazdasági erőktől. Pár éve viszont épp azért mondtam le tanszékvezetői állásomról az Oxfordi Egyetemen (ami legalább olyan ritka esemény, mint egy földrengés Edinburgh-ban), mert megértettem, hogy azt várják tőlem, bizonyos tekintetben ne tudósként, hanem egy vezérigazgató módjára viselkedjem.

Harminc évvel ezelőtt, amikor Oxfordba kerültem, az efféle professzionalizmust patriciusokhoz illő megvetéssel fogadták volna. Azok a kollégáim, akik tényleg be is fejezték a doktori disszertációjukat, néha szívesebben vették az úr, mint a doktor megszólítást, mivel a „Dr.” bizonyos

WILLEM HALFFMAN

HANS RADDER

Wessely Anna fordítása

fokig úriemberhez nem méltó munkavégzésre utalt. Könyveket megjelentetni meglehetősen közönséges viselkedésnek számított. A nagyjából megengedhető kategóriájába tartozott mondjuk tízévente egy-egy rövid cikk a portugál szintaxisról vagy az ókori Karthágó étkezési szokásairól. Egykor még az is lehetséges volt, hogy a kollégiumi tutorok ne állapotjanak meg előre az alsóbb éveknek tartott konzultációk időpontjáról. A diák egyszerűen bejött hozzájuk, ha egy pohár sherryre és civilizált beszélgetésre vágyott Jane Austenről vagy a hasnyálmirigy funkciójáról.

Oxbridge még mindig sokban őrzi ezt a kollégiumi ethoszt. A kollégium rangidős tagjai (*dons*) döntenek arról, mibe fektessék a kollégium pénzét, milyen virágokat ültessenek a kertbe, kiknek az arcképét akasszák ki a szeniorok közös helyiségében és hogyan magyarázzák meg a diákoknak, miért költenek többet a kollégium borospincéjére, mint a könyvtárára. A kollégium közgyűlése döntött minden fontos kérdésben, és a tudósok választott – a közgyűlésnek felelős – bizottságai vitték az ügyeket a pénzügyi és oktatási ügyektől kezdve az igazgatási rutinfeladatokig. Az utóbbi években ez a csodálatos önkormányzó rendszer szembesült az egyetem olyasfajta centralizáló törekvéseivel, amilyenek miatt magam is inkább távoztam – de összességében jól állta a sarat. Pontosán azért, mert a kollégiumok jórészt premodern intézmények, kis léptékre szabottak, és emiatt szolgálhatnak a decentralizált demokrácia példájával – dacára továbbra is élvezett utálatos kiváltságaiknak.

Egészen más a helyzet Nagy-Britannia többi egyetemén, ahol nem a tudósok kormányoznak, hanem egy hierarchia kezében van az irányítás és a bizánci jellegű bürokrácia párosul kuliként robotoló tanársegédekkel, az alkancellár meg úgy viselkedik, mintha legalábbis a General Motorst irányítaná. A professzorok immár szenior menedzserek, s másról sem hallani, mint auditálásról meg számvitelről. A könyvek troglodita, nyomasztón pretechnológiai dolgok, amelyeket összevont szemöldökkel mustrálgatnak. Legalább egy olyan brit egyetem van tudomásom szerint, ahol az

egyetem megszabta, hány könyvespolc lehet egy professzor irodájában, hogy ezzel is elejét vegye a „személyes könyvtárak” kialakításának. A papírkosarak már annyira ritkák, mint a Tea Party tagjai közt az értelmiségi; a papír ugyanis kiment a divatból.

Az egyetemet igazgató filiszterek barbár, félanalfabéta nyelven megfogalmazott utasításokat adnak ki és teleragasztják az egyetem épületeit értelmetlen logókkal. Az egyik észak-ír alkancellár az egyetem területén még megmaradt egyetlen közös helyiséget, amelyet az oktatók és a diákok is használtak, privát ebédlővé alakította át, ahol megvendégelheti a helyi nagykutyákat és vállalkozókat. Amikor a diákok tiltakozásul elfoglalták a termet, akkor utasítására a biztonsági őrök tönkretették a terem közelében található egyetlen mosdót. A brit alkancellárok persze már évek óta saját egyetemük tönkretételén dolgoznak, de ritkán teszik ennyire a szó szoros értelmében. Ugyanezen az egyetemen a biztonságiak a csak úgy lézengő diákokat távozásra szólítják fel. Az eszményi egyetemen nincs helye efféle borzas, kiszámíthatatlan teremtményeknek.

A pusztítás mindenekelőtt a bölcsészettudományokat sújtja. A brit állam továbbra is támogatja egyetemei természettudományos, orvosi, mérnöki és hasonló karait, de gyakorlatilag már nem juttat jelentősebb forrást a humántudományoknak. Nem kizárt, hogy ha ebben nem történik változás, egész bölcsészeti szakokat kell megszüntetni az elkövetkező években. Ha az (angol) irodalmi tanszékek egyáltalán fennmaradnak, akkor csupán azért, hogy legyen még, aki a közigazdász diákokat megtanítja a pontosvessző használatára – ami nem egészen ugyanaz, mint amit Northrop Frye vagy Lionel Trilling várt el tőlük.

A bölcsész szakoknak mostanság főleg a diákjaik tandíjából kell eltartani magukat, ami gyakorlatilag egyet jelent azzal, hogy alattomban privatizálják a kizárólag erre a jövedelemforrásra támaszkodó kisebb intézményeket. Nagy-Britannia sokáig és joggal állt ellen a magánegyetemek alapításának, ami egyre közelebb fenyegető veszély. David Cameron

miniszterelnök kormánya mégsem törődik azzal, hogy miközben a bölcsész tanszékek források nélkül szűkölködnek, a látványosan felemelt tandíjak miatt hitelekkel élő, eladósodott diákok joggal követelnek magas színvonalú oktatást és személyesebb bánásmódot a pénzükért.

Mellesleg a brit egyetemeken az oktatás újabban jóval kevésbé fontos, mint a kutatás. A kutatás hoz pénzt a konyhára, nem az expresszionizmusról vagy a reformációról tartott előadás. Pár évente a brit állam alapos felülvizsgálatnak veti alá az ország összes egyetemét, és a legapróbb részletekbe menően felméri minden tanszék kutatási teljesítményét, s ennek alapján osztja el a kormányzati támogatást. Nem is ösztönzi senki az egyetemi tanárokat, hogy az oktatásnak szenteljék magukat. Számos okból előnyösebb, ha termelnek a termelés kedvéért, ha csak úgy ontják a bámulatosan értelmetlen cikkeket, újabb felesleges online folyóiratokat indítanak, engedelmesen pályáznak külső kutatási pénzforrásokért, akár van rá szükség, akár nincs, ritka üres órákban pedig önletraizuk fényesítésével foglalatostkodnak.

Minden esetre a bürokrácia óriási mértékűre duzzadása a brit felsőoktatásban – amit a menedzseri ideológia virágzása s az állami értékelő tevékenység szakadatlanul záporozó követelményei idéztek elő – oda vezet, hogy az egyetemi oktatóknak elég kevés idejük marad, hogy felkészüljenek az órákra, még ha úgy tünne is, hogy volna pedig értelme, ami az elmúlt években azonban már kizártnak tekinthető. Az állami ellenőrök pontokkal jutalmazták a lábjegyzetek sűrű erdejével kérkedő cikkeket, de alig érdemesítik pontokra a diákoknak és a nagyközönségnek szóló, népszerű tankönyvet. A tanárok akkor teszik a legtöbbet egyetemük rangjéért, ha ideiglenesen búcsút vesznek tőle és kutatásaik előmozdítása érdekében átmenetileg nem tanítanak. Még nagyobb szolgálatot tehetnének egyetemüknek, felszabadítva erőforrásait, ha egy cirkuszhoz szegődve végképp háttal fordítanának neki. Pénzügyi uraikat megkímélnék attól, hogy kiadják a nehezményezett oktatói fizetéseket, és a bürokraták okta-

kal egyenletesebben teríthetnék szét munkájukat a már amúgy is túlterhelt professzorok között. Sok brit egyetemi oktató tudja, mennyire megörvendeztetné munkáltatóját, ha végleg távozna az intézményből – elég, ha az a pár nagynevű ember marad, aki sok vevőt vonz. S valóban nincs hiány a korai nyugdíjazást kérelmező oktatókban, hiszen a brit egyetemi világot, amely néhány évtizede még kellemes munkahely volt, ma sok alkalmazottja mélységesen nyomasztónak éli meg. Ráadásul most még a nyugdíjukat is csökkenteni akarják.

A professzorból tehát menedzsert csinálnak, a diákból meg vevőt. Az egyetemek egymás sarkára hágnak a tandíjakért folyó szégyentelen küzdelemben. Ha pedig e vevők már biztosan a kapukon belül tudhatók, akkor a professzorokat kell ráncba szedni, nehogy megbuktassák őket, mert akkor oda a tandíjuk is. Vagyis ha a diák megbukik, az a tanár hibája – kicsit olyanformán, mint egy kórházban, ahol minden halálesetért az egészségügyi személyzetet hibáztatják. A diákok pénztárcájával szemező versengés egyik következménye, hogy egyre több a huszonévesek körében épp divatos dolgokról meghirdetett kurzus. A saját szakterületemen, az angol irodalomtörténet oktatásában ez azt jelenti, hogy inkább a vámpírokról adunk elő, mint a viktoriánusokról, inkább a szexualitásról, mint Shelleyről, inkább a fanzinokról, mint Foucault-ról, inkább a mai világról, mint a középkoriról.

Ily módon alakítják a mélyről fakadó politikai és gazdasági erők a kurzusok tematikáját. Öngyilkossággal ér fel, ha egy angol tanszék az óangolra vagy a XVIII. századi irodalomra összpontosítja energiáit.

A tandíjakra éhes brit egyetemek immár megengedik, hogy közepes alapidplomával is el lehessen kezdeni a mesterképzést, a tengerentúli – rendszerint keményen megsarcolt – diákok pedig bizonytalan angoltudással is nekivághatnak doktoriskolai tanulmányaiknak angol irodalomból. Az angol tanszékek sokáig megvetően nyilatkoztak a kreatív írás oktatásáról mint vulgáris amerikai dologról; most viszont boldogan fölvesznek egy-egy közepes regényírókat vagy

kimerült költőt, hogy odavonzza a potenciális Pynchonok firkász hordáit. A tandíjukat pedig cinikusan zsebre vágják tudván tudva, hogy egy első regény vagy verseskötet londoni megjelenítésének esélye még annak esélyénél is kisebb, hogy egy napon arra ébredjen valaki, óriási bogárrá változott át.

Az oktatásnak természetesen igazodnia kell a társadalom szükségleteihez, ám nem válhat a neokapitalizmus szolgáltató egységévé. Sőt sokkal hatékonyabban szolgálja a társadalmi szükségleteket az, aki szembe száll ezzel az egész elidegenedett tudásmodellel. A középkori egyetemek nagyszerűen szolgálták a szélesebb társadalmi világot, amikor az egyház és az állam fenntartását segítő lelkészeket, jogászokat, teológusokat és hivatalnokokat képeztek, s nem néztek rosszállóan minden szellemi tevékenységre, ha nem járt gyors megtérüléssel.

Változnak az idők. A brit állam szerint minden közpénzből fenntartott tudományos kutatás az úgynevezett tudásgazdaság része, amelynek mérhető társadalmi hatása kell legyen. Az efféle hatást könnyebb megbecsülni a légiközlekedési mérnökök, mint az ókortörténészek esetében; a farmakológusok nyilván jobban jönnek ki ebből a játékból, mint a fenomenológusok. Azok a tantárgyak, amelyek nem vonzanak se tekintélyes kutatási pénzeket a privát iparból, se hatalmas diáktömegeket, krónikus krízishelyzetbe kerülnek. A tudományos érdemet azon mérik, ki mennyi pénzt tud szerezni, s immár a jól képzett diák az alkalmazható diák. Rossz idők járnak a paleográfusokra vagy a numizmatikusokra, nemsokára nemhogy a szakmájukat nem tudjuk művelni, de még a foglalkozásuk megnevezését sem fogjuk érteni.

A humántudományok kiszorításának hatása az egész oktatási rendszerben érzékelhető, kezdve a középiskolákkal, ahol a modern nyelvek tanítása vésszesen hanyatlak, a történelem az újkori történelemre korlátozódik, s a klasszikusokat szinte már csak a magánintézményekben, például Eton College-ban, tanítják. (Emiatt díszi nyilvános megszólalásait az etoni öregdiák londoni

főpolgármester, Boris Johnson Horatius-idézetekkel.)

Igaz, hogy a filozófusok mindig is felállíthattak utcasarki klinikákat „Az élet értelme” feliratú cégérral, és hogy a modern nyelvek tudósai is megkeresik azokat a stratégiai helyszíneket, ahol még szükség lehet egy kis fordítói munkára. Az általános elgondolás az, hogy az egyetemek azzal igazolhatják létjogosultságukat, ha a vállalkozások szolgáltatójaivá lesznek. Egy kormányzati jelentés vérfagyasztó megfogalmazása szerint „tanácsadó szervezetként” kell működniük. Ami azt illeti, egy ideje az egyetemek maguk is szállodákat, koncerteket, sporteseményeket, rendezvény-helyszíneket kínáló nyereséges vállalkozásokká alakultak át.

Ha a bölcsészet elfonnyad Nagy-Britanniában, akkor főleg azért, mert kapitalista erők hajtják, miközben megvonják erőforrásait. (A brit felsőoktatásban ismeretlen az Egyesült Államok filantróp hagyománya, már csak azért is, mert Amerikában sokkal több a milliomos.) A mi társadalmunkban – szemben az Egyesült Államokkal – nem volt szokás a felsőoktatást megvásárolható és eladható szolgáltatásnak tekinteni. Valószínűleg a brit alapképzéses diákok többsége azt tartaná helyesnek, ha a felsőoktatás ingyenes volna, úgy, mint Skóciában – s ha véleményüket nyilván az önérdék is alakítja, sok igazság van benne. A fiatalokat oktatni ugyanúgy társadalmi felelősség – és nem jövedelmezőség – dolga, mint megvédeni őket a sorozatgyilkosoktól.

Állami ösztöndíjként magam is hét évig voltam cambridge-i diák anélkül, hogy egy vasamba is került volna. Igaz, hogy eme szolgálai élőködés az államon már zsenge ifjúságomban gerinctelenné tett, demoralizált, nem tudok megállni a magam lábán, s ha a szükség úgy hozza, nem tudom akár fegyverrel is megvédeni a családomat. Annnyira gyámoltalanul csüggök az államon, hogy még az is megesik, hogy olykor a helyi tűzoltóság szolgálatait veszem igénybe ahelyett, hogy kerges tenyeremmel magam fojtanom el a lángokat. Ám még így is boldogan elcserélnék tetszőleges mennyiségű férfias függetlenséget hét ingyenes cambridge-i évre.

Igaz, az én időmben a brit lakosság-
nak csak mintegy 5 százaléka járt
egyetemre, s ezért többen azt hajto-
gatják, hogy efféle nagyvonalúságra
nincs mód ma, amikor ez az arány
már 50 százalék körül jár. Ám Német-
ország – hogy csak egy ellenpéldát
vegyünk – ingyenes oktatásban része-
síti nagy létszámú diákságát. Ha a brit
kormány komolyan le akarná venni a
megnyomorító adósságok terhét a fia-
tal nemzedékről, akkor a szemérmet-
lenülül gazdagok adóját kéne emelni és
visszaszerezni az adóelkerülők miatt
kieső milliárdokat.

Továbbá az egyetem tisztos hagyó-
mányához is igyekezne visszatérni,
mert az egyetem azon kevés terü-
let egyike a modern társadalomban
(a művészettel egyetemben), ahol az
uralkodó ideológiákat szigorú vizsgá-
latnak vetik alá. Mi van akkor, ha a
bölcészlet értékét nem az adja, hogy

igazodik ezen uralkodó elképzelések-
hez, hanem épp az, hogy nem iga-
zodik? Az integráció önmagában
nem érték. A premodern korokban a
művészek sokkal mélyebben integ-
rálódtak a társadalom egészébe,
de ez részben egyet jelentett azzal,
hogy gyakran ideológusként, a poli-
tikai hatalom ügynökeként, a status
quo szószólójaként tevékenykedtek.
A modern művészek viszont nincs
már efféle biztonságos helye a társa-
dalmi rendben, de éppen ezért nem is
tekinti magától értetődőnek társadal-
ma dédelgetett eszméit.

Amíg nem alakul ki egy jobb rend-
szer, én is a hasznosság merev filisz-
tereivel és szenttelen szállítóival
tartok. Némi szégyenkezéssel meg-
kérdem felsőbb éves diákjaimtól egy-
egy óra elején, meg tudják-e fizetni az
irodalmi művekről szerzett legizgalma-
sabb felismeréseimet, máskülönben

be kell érjék néhány használható, de
kevésbé érdekes megjegyzéssel.

Viszolyogtató darabra megkérni a
felismerések árát, s talán nem is a leg-
hatékonyabb módja, hogy az ember
barátságos viszonyt alakítson ki a
diákjaival, de logikusan következik a
jelenlegi egyetemi közhangulatból. Aki
felpanaszólná, hogy ezzel igazságta-
lanul tennék különbséget diák és diák
között, annak felhívom a figyelmét
arra, hogy mindazok előtt, akik éles
szemű felismeréseimért nem tudnak
készpénzzel fizetni, a barter lehetősé-
ge is nyitva áll. Frissen sült lepények,
néhány hordó házi sör, kötött pulóve-
rek és strapabíró, kézzel varrott cipők
– mindet szívesen elfogadom. Végül is
nem csak pénz van a világon.

TERRY EAGLETON

Wessely Anna fordítása